

20. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі: В 2-х т. – Вільня – Нью-Ёрк – Менск – Прага, 1998. – Т.1. – С. 92.
21. Зимионко А. Оккупация и интервенция в Белоруссии. – М., 1932. – С. 11.
22. За Дзяржаўную Незалежнасьць Беларусы. Дакуманты і матар'ялы... - Лёндан, 1960. – С. 27.
23. Платонаў Р. Указана праця. – С. 53.
24. Знешняя палітыка Беларусі: Зборнік дакументаў і матэрыялаў. – Мн., 1997. – Т.1. (1917–1922 гг.). – С. 51.
25. Там само. – С. 58.

О.О. Лейберов

Велика партійна коаліція (кінець 1918 – початок 1919 рр.): пошук державності чи крок до загибелі?

Процеси національного відродження та державного будівництва в Україні початку ХХ ст. становлять одну з найважливіших проблем, яка потребує досконалого осмислення та ґрунтовного наукового дослідження. У цих процесах проявили себе два протилежно-полярних аспекти – величність постави соціально-державної суті та особлива складність і драматичність історичного моменту. Без сумніву, розуміння політичних моментів, суперечностей, помилок на сучасному етапі державно-політичної розбудови допоможе уникнути багатьох небезпечних або погано виважених кроків. Разом з тим, незважаючи на значний інтерес до даного історичного періоду, багато питань залишається без відповіді. Однією з цих складних і до кінця не з'ясованих проблем є проблема вибору форм державності в період “другої УНР”, місце та роль у цьому процесі українських соціалістичних партій, значення Конгресу Трудового Народу для української державності.

Історіографія даної проблеми почала складатись одразу після завершення національно-визвольних змагань. Світ побачили роботи видатних політичних діячів, учасників революційних подій 1917–1920 рр. [1]. Радянська історіографія була представлена рядом ґрунтовних досліджень, але всі вони носили ідеологічне забарвлення та упереджено ставилися до державного будівництва України доби Директорії, оцінюючи його як контрреволюційне та антинародне [2]. Історіографічна спадщина дослідників української діаспори представлена рядом значних монографій, які вийшли протягом 60-х–70-х рр. ХХ століття [3]. На сучасному етапі питання, пов'язані зі становленням різних моделей держави часів Директорії, знайшли висвітлення в дослідженнях багатьох українських істориків і політологів. Особливо відзначимо роботи В. Горака [4], А. Гриценко [5], В. Солдатенка [6], В. Верстюка [7], Ю. Павленка та Ю. Храмова [8], В. Яблонського [9].

Наше дослідження ставить на меті проаналізувати перший етап державного будівництва доби Директорії, критично оцінити його здобутки та прорахунки, виявити причини невдалої державотворчої політики українських

соціалістичних партій і з'ясувати, як це позначилося на процесі подальшої розбудови української державності.

На хвилі загального піднесення соціалістичних партій у Східній і Центральній Європі в кінці 1918 р., а також у зв'язку з глибокою кризою, в якій опинився режим гетьмана П. Скоропадського, вкотре в Україні змінюється вектор громадських настроїв у бік соціалістичних партій. “Злівиння” найширших мас прямо позначилося на зміні курсу політичних партій і підштовхнуло їх до активізації політичної діяльності. Як зазначав один з лідерів соціал-демократичної партії І. Мазепа: “...революція почалась й розвивається під знаком ідей демократії та соціалізму, які були надзвичайно популярними в народних масах... Вплив поміркованих чи так званих буржуазних партій швидко звівся майже до нуля... Майже неможлива будь-яка широка політична боротьба поза гаслами та програмами соціалістичних партій” [10].

У серпні 1918 р. формується напівлегальна соціалістична опозиція гетьманському режиму. Представники українських партій соціалістів-федералістів, соціал-революціонерів, соціалістів-самостійників і соціал-демократів, а також ряду впливових установ утворюють Український Національний Союз. Його лідер В. Винниченко заявляв, що “треба мати на увазі, що ми не тільки соціалісти, а й державники. Кожен з нас є до певної міри попечений націоналіст” [11]. Виходячи з цього, він характеризував новостворену організацію як “єдиний фронт провідних... сил українства в боротьбі за законну владу на Україні, відповідальну перед парламентом”. Ця партійна коаліція, яку згодом І.Мазепа назве “великою”, негайно розпочала діяльність. Намагання гетьмана порозумітися та нейтралізувати її шляхом залучення представників коаліції до новоствореного уряду Ф. Лизогуба закінчилася невдачею. Так само й представники партійної опозиції були розчаровані співпрацею – отримавши всього п'ять міністерських портфельів: юстиції, сповідань, земельних справ, праці та освіти, вони не змогли “шляхом українізації уряду з середини” змінити обраний гетьманом політичний курс і легально прийти до влади. Після цього “велика коаліція” бере курс на підготовку збройного повстання.

Широка народна підтримка новоствореної Директорії УНР підтвердила, що вона “була своєю, майже соціалістичною владою, бо репрезентувала всі українські партії соціалістичного напрямку” [12]. “Велика коаліція”, прийшовши до влади, запропонувала широку програму перетворень у демократичному дусі: “відновлення УНР, повернення всіх демократичних свобод,... відновлення демократичних місцевих, як міських, так і земських самоврядувань. У соціальній сфері: земля селянам, восьмигодинний робочий день, охорона професійних інтересів працюючих...”.

Перемога над спільним ворогом, яким був гетьманський режим, ліквідувала єдиний елемент, на якому трималась єдність коаліції і поставила під сумнів її подальше існування. Це засвідчила нарада Директорії і представників партій у Вінниці 12–14 грудня 1918 р. Головною проблемою обговорення стало питання про вибір майбутнього державного устрою УНР. Присутні на нараді представники поміркованих соціалістів М. Грушевський, В. Голубович, О. Жуковський, виходячи з того, що Дирек-

торія виконала своє завдання – повалила гетьманат і привела соціалістичні партії до влади, наполягали на якнайшвидшому відновленні Центральної Ради та здійсненні її соціально-економічної політики. Це виглядало логічним продовженням як української революції, перерваної квітневим гетьманським переворотом, так і курсом, проголошеним УНС на початку своєї діяльності. “Я стояв на тім, що з відновленням української республіки треба вернутись до того моменту, де її існування було перерване німецьким насильством. Треба... відновити закони Центральної Ради, скликати її саму, аби від неї прийняв повновладдя новий уряд й вона передала представництво чи то Установчим Зборам, чи іншій інстанції. Але цього не хотіли ні українські партії, ні Директорія. Вона робила всякі заходи, щоб затримати в своїх руках необмежену владу”, – пізніше згадає М.С. Грушевський [13]. За таку систему класичного парламентаризму виступав один із директорів С. Петлюра. Але паралельно існувала й радянська модель влади, яка також мала своїх прихильників серед українського політичного проводу. Представники лівих фракцій УПСР та УСДРП й голова Директорії Володимир Винниченко не бажали віддавати владу, слушно пояснюючи, що тепер неможлива розбудова парламентської демократії, а необхідна диктатура Директорії і запровадження системи радянської влади, мотивуючи це тим, що саме система Рад могла б вирішити ряд важливих питань, які повстали перед українською державою. “... я ще в Фастові поставив перед Директорією питання про прийняття системи радянської влади на Україні. Цим, розуміється, ми стали би на ґрунт чисто соціалістичної революції. Цим, розуміється, ми одштовхнули б од себе наші помірковані, дрібнобуржуазні, національні елементи ..., ми придбали б для українського національного відродження пролетаріат села й міста. Ми тим самим позбавляли б руських більшовиків виступити проти нас і прагнути до захоплення влади” [14]. Ці протиріччя підживлювалися взаємними антипатіями та суперечками лідерів політичного руху.

Іншим наріжним каменем представників “великої коаліції” стало питання про визначення статусу Директорії. Директорія УНР, народжена політичними партіями та організаціями, була нелегітимним, коаліційним органом, що уособлював собою єдність та неподільність влади. Разом з тим, вона наголошувала на тимчасовості свого існування як представника “верховної влади революційного часу”, що складе свої повноваження Установчим Зборам.

Існувала також Рада Міністрів на чолі з В.Чеховським, що утворилася на коаліційних принципах. Після довгих узгоджень та консультацій до неї увійшли представники всіх українських політичних партій, які входили до Національного союзу. Уряд неформально поділявся на “правих” та “лівих”, причому останні в ньому домінували. “Праві”, представники УПСФ та УПСС, отримали вісім міністерських портфелів, а представники УСДРП та УПСР, яки складали “ліву” частину, – одинадцять. Голова управління преси, О. Назарук, який був членом галицької Української радикальної партії згадував, що “...рада міністрів була зовсім залежна від ЦК обох партій” [15], а це не могло не викликати побоювання в інших партій, що входили до коаліції. Ідея ж Установчих Зборів, за передачу влади яким виступали помірковані

коаліціонери, взагалі почала нівелюватися. Центральна Рада не лише прийняла закон про вибори, а й визначила день виборів до цієї установи, гетьманський апарат розробив концепцію виборів до Державного Сейму, а Директорія не пішла далі заяви про наміри.

Намагання зупинити розпад партійної коаліції та знайти вихід з глухого кута, в якому опинилися її лідери, змусило їх шукати компромісне рішення. Ним стала ідея так званих “трудових рад”, запропонована В.Винниченком. “Прийняти систему “трудових рад”, тобто рад представників усіх елементів громадянства, які не живуть з експлуатації чужої праці... це мала бути диктатура не пролетаріату й незаможного селянства, а диктатура трудового люду” [16].

Така система організації влади, на думку лідерів “великої коаліції”, не лише зупинить процес розпаду, а й, по-перше, допоможе встановити тісний зв’язок між Директорією та трудовим селянством і робітництвом, забезпечить успішне розв’язання соціально-економічних завдань революції; по-друге – закріпить національно-політичні здобутки й збереже українську державність, усуне більшовицьку агітацію та небезпеку з боку Антанти. Окрім того, передбачалося створення “вертикалі” трудових рад. На місцях – губернських і повітових, а в центрі – Конгресу Трудового Народу – “своєрідного парламенту революційного представництва працюючих мас”.

Незважаючи на недосконалість і суперечливий характер, такий компроміс задовольнив усіх. Не відкидалася система більшовицьких рад, але робився крок до європейської демократії, адже надання так званих легітимних прав було, без сумніву, проявом парламентаризму.

Подібний компроміс не міг довго задовольняти протиборчі сторони, але він давав останню можливість порозумітися представникам соціалістичних партій, об’єднатися в єдину, міцну коаліцію на основі нової форми державності та знайти спільну мову, про що не раз заявляли В. Винниченко та С. Петлюра [17]. Зрозумілим стає відхилення коаліційною більшістю запропонованої січовими стрільцями на спільній нараді в Києві 16 січня 1919 р. ідеї впровадження військової диктатури або тріумвірату на чолі з С. Петлюрою. А оголошення в цей день війни Радянській Росії повинно було переконати правих в тому, що лідери соціал-демократичного проводу відмежовуються від радянських більшовиків.

Кульмінації міжпартійні стосунки досягли на Конгресі Трудового Народу, що розпочав свою роботу 23 січня 1919 р. у Києві. На нього поклали значні сподівання представники різних течій соціалістичного руху, вважаючи, що саме він стане відправним рубежем у роботі оновленої й згуртованої коаліції, покладе край міжпартійним чварам і принесе позитивні результати в питанні вибору державної моделі.

В інструкції для виборів на Конгрес Трудового Народу, затвердженій Директорією 5 січня 1919 р., передбачалося провести вибори за територіальним принципом представництва соборної України. Потрібно було обрати 593 депутата – 377 (64%) від селян, 118 (12,5%) від робітників та 33 (5,5%) від так званої “трудової інтелігенції”. ЗУНР повинна була бути представлена 65 (14%) депутатами. Представники від селян повинні були

обиратися на повітових селянських з'їздах, а представники робітників та інтелігенції – на губернських [18].

Така куріальна, непропорційна виборча система виявилася недосконалою і була схожа на радянську, проголошену в Конституції РСФРР 1918 р. Кидається у вічі значна диспропорція депутатського складу за соціальною приналежністю. Причина тут полягає не лише в тому, що 86% населення України становили селяни, а робітники – лише 8%. Есери, які спиралися на сільський електорат, постійно підкреслювали, що відкинули пропорційну систему, щоб не допустити на Конгрес представників робітників (головна опора УСДРП), які були переважно росіянами.

Виборчі перегони, що тривали лише два з половиною тижня, тим більше в умовах військового часу, принесли закономірні результати: з близько 400 обраних депутатів 52 % склали представники партії есерів, праві ліві мали лише 10% загального представництва в депутатському корпусі. Східні та північні губернії УНР були майже не представлені, оскільки уже були окуповані більшовицькими військами.

Напередодні та в ході роботи Конгресу Трудового Народу відбулися з'їзди політичних партій, що брали участь в роботі Конгресу Трудового Народу та входили до “великої коаліції”, і їх результати не могли не позначитися на політичних позиціях фракцій у ході роботи. На VI конгресі УСДРП 9–12 січня 1919 р. ліве крило – так звані “кияни” (В. Чехівський, А. Пісоцький, М. Драгомирецький, Ю. Мазуренко, М. Авдієнко) – виступили з пропозицією створення незалежної української соціалістичної республіки, але помірковане крило – “катеринославці” (І.Мазепа, П. Феденко), їх не підтримали, що привело до розколу партії [19].

Ліва частина Конгресу, до якої входили ліві соціал-демократи, боротьбисти (Г. Гринько, В. Євланський, А. Любченко), ліві бундівці на чолі з М. Рафесом, польські та єврейські соціалісти висловилися за впровадження більшовицько-радянського ладу, а після відкинення пропозиції заявили про недовіру Директорії й покинули Конгрес. Центральна течія партії есерів (М. Грушевський, М. Шаповал) виступили з пропозицією встановлення “трудо-вих рад робочих і селянських депутатів” [20]. Особливу позицію займали представники ЗУНР. “Вони були занепокоєні лівим курсом Директорії, бо мали велику нехоть до більшовицького режиму і реформ” [21]. Саме тому вони приєдналися до правого крила Трудового Конгресу та підтримали принципи парламентської демократії.

29 січня 1919 р. Трудовий Конгрес завершив свою діяльність, разом з ним фактично припинила своє існування й “велика коаліція”. Прийняті Конгресом Трудового Народу “Закон про форму влади на Україні” та “Універсал до народу України” так до кінця й не вирішили питання, які стояли перед партійною коаліцією. Вони законодавчо закріплювали легітимність Директорії та її статус як верховної влади, перетворюючи з міжпартійного органу в державний. Закріплювався поділ гілок влади – Директорія отримувала законодавчі повноваження, а Рада Міністрів – виконавчі. Відбулися персональні зміни в складі Директорії – до неї ввійшов представник ЗУНР Є. Петрушевич. На Конгресі була зроблена спроба демократичного вибору, обговорення альтернативних варіантів, але в

результаті “Закон про форму влади на Україні ”відбив дуалізм позицій українських політичних партій. Праві фракції Конгресу висловилися проти організації робітничої диктатури і за встановлення демократичного ладу на Україні, доручивши шести новоствореним комісіям розпочати підготовку проекту закону про вибори до парламенту Української Республіки. Разом із тим Конгрес не відмовився від “трудового принципу” і діяльності трудових рад на місцях.

“З Трудового Конгресу доля просто посміялася: інституція, що покликана була утвердити на Україні диктатуру працюючих, організувати тверду революційну ... владу, тим підвести міцний ґрунт під революцію, виповнила протилежні завдання – поховала ідею трудової диктатури, санкціонувала директоріансько-отаманський режим...”, – так оцінив наслідки діяльності Трудового Конгресу – П. Христюк [22].

Не зміг Трудовий Конгрес утримати від розпаду “велику коаліцію”. Вона поступилася місцем так званій “малій коаліції”, до якої входили соціалісти-самостійники, соціалісти-федералісти, народні республіканці, галицькі націонал-демократи та радикали. Але “мала коаліція” вже вирішувала інші політичні питання, адже УНР неухильно рухалася до персонального авторитаризму С. Петлюри.

Література

1. Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції: В 3-х т. – К.: Відень. – 1990. – Т.3. – 355 с.; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 рр.: В 3-х т. – Аугсбург, 1950. – Т.1. – 270 с.; Христюк П. Українська революція: Матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.: В 4-х т. – Відень, 1921. – Т.4. – 230 с.
2. Лихолат А.В. Розгром буржуазно-націоналістической Директории на Украине. – М.: Госполитиздат, 1949. – 214 с.; Рибалка І.К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Харків., 1962. – 380 с.
3. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР.: В 7 т. – Скрентон, 1962–1966.; Reshetar J. The Ukrainian Revolution, 1917–1920: A Study in Nationalism. – New York, 1972.
4. Горак В.С. Директорія: потенціал і можливості політичного виживання // Україна ХХ ст. Проблеми національного відродження. – К., 1993. – С. 74–90.
5. Гриценко А.П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 р. – початок 1919 р.). – К., 1993. – 135 с.
6. Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія (1918–1920 рр.). – К. : Просвіта, 1999. – 415 с.
7. Верстюк В.Ф. Українська Народна Республіка під проводом Директорії // Історія України: нове бачення: У 2-х т. – К., 1996. – Т.2. – С. 77–100.
8. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. – К., 1995. – 240 с.
9. Яблонський В. Від влади п'ятьох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР. – К.: Альтерпрес, 2001. – 160 с.
10. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 рр.: В 3-х т. – Аугсбург, 1950. – Т.1. – С. 172.

11. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – С. 169.
12. Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції: В 3-х т. – К; Відень. – 1990. – Т.3. – С. 127.
13. Грушевський М. Вибрані праці. – Нью-Йорк, 1960. – С. 234.
14. Винниченко В. Відродження нації. – С. 134.
15. Назарук О. Рік на Великій Україні. – Відень, 1921. – С. 69.
16. Винниченко В. Вказана праця. – С. 141.
17. Там само. – С. 233.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1092, оп. 2, спр. 4, арк. 23.
19. Полонська – Василенко Н. Історія України: В 2-х т. – К.: Либідь, 1995. – Т.2. – С. 518.
20. Полонська-Василенко Н. Історія України. – С. 519.
21. Игренева Г. Екатеринославские воспоминания // Революция на Украине. По мемуарам белых. – М.–Л., 1990. – С. 269.
22. Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія (1918–1920 рр.) – К. : Просвіта, 1999. – С. 253.

Ю.М. Давиденко

Діяльність польської диверсійної організації “Вахлярж” у період 1941–1942 рр.

Визвольна боротьба народів Східної Європи проти фашизму в період Другої світової війни завжди буде залишатися в центрі уваги дослідників, істориків, широкої громадськості. Війна була не тільки небаченою жорстокою та кривавою драмою для населення країн-учасниць, а водночас вона мала величезні економічні та суспільно-політичні наслідки для світового співтовариства в цілому і для долі багатьох народів зокрема. Чим далі від нас ті буремні події війни, тим нам стає зрозуміліше величезне значення цієї боротьби й одержаної в ній перемоги. Свій гідний внесок у перемогу внесли слов'янські народи, зокрема, польській народ.

Дослідження комплексу проблем, пов'язаних із розбудовою пролондонської орієнтації польських підпільних організацій у початковий період Другої світової війни є досить актуальним з огляду на те, що на сучасному етапі посттоталітарного розвитку неупереджене висвітлення історії визвольної боротьби польського народу має неабияке значення, бо багато її аспектів не знайшли своє відображення в науковій літературі.

Зазначимо, що питання фундації військової диверсійної організації “Вахлярж” ніколи не було предметом окремого дослідження в радянській історіографії. У працях науковців розглядалися лише загальні сюжети історії польського руху Опору, його етапи, основні напрямки, при цьому головна увага акцентувалася на структурній розбудові та бойовій діяльності лівих військових організацій, зокрема, Гвардії Людової, яка дотримувалася радянських форм боротьби з окупантами [1]. Це пояснюється класово-